

»VZAJEMNOST« IN »SVOBODA« TER GIBANJE  
ZA ŽENSKO ENAKOPRAVNOST

(Poglavje iz monografije Vzajemnost in Svoboda 1909—1914)

Janko Liška\*

UDK 396(497.12) »1909—1914«

Janko Liška, senior professional collaborator, the Institute for the History of Labour Movement, 61000 Ljubljana, Yu:

THE UNIONS »VZAJEMNOST« (SOLIDARITY) AND »SVOBODA« (FREEDOM), AND THE MOVEMENT FOR THE EQUAL RIGHTS OF WOMEN.

The treatise describes the activities of the women's branch of the General Labour Union »Vzajemnost« and its successor »Svoboda«, and the echo reflected in the socialist press.

Ženske v času pred prvo svetovno vojno niso bile prikrajšane le za politične pravice; huje so proletarke občutile slabše možnosti zaposlovanja, zaposlene pa nižjo mezdo za enako delo kot moški. In ker se je vrednost žensk v meščanski družbi merila po doti, ugled poročenih pa je rasel s premoženjem oziroma z višino mesečne plače njihovih mož, so bile tovarniške delavke, žene delavcev, služkinje, dekle in dninarice družbeno seveda najmanj cenjena bitja.

Delavske žene so bile na slabšem od meščank tudi v družini. Na primer glede udeležbe na zabavah in kulturnih prireditvah. Udeležba poročenih meščank, malomeščank in njihovih za možitev godnih hčera je sodila k ugledu mož; udeležbo delavskih žen in hčera, če so jo sredstva sploh dopuščala, pa je oviralo tudi med delavci še zakoreninjeno patriarhalno gledanje na »babe«. In o potrošnji zaslužka je odločal neredko le mož.

Kako ponižujoče je gledalo na proletarke meščanstvo, pripoveduje Janez Kocmur v spominih, objavljenih v »Sloveniji«,<sup>1</sup> kjer beremo, da so malomeščanke — npr. »gospa mesarica« ali »milostliva gospa kontrolorka« — ožigosale delavko, ki se je uspela obleči malo boljše, brž za »flenčo«, ki »lovi« moške.

Janez Kocmur, uslužbenec ljubljanske tobačne tovarne, ki je dobro poznal življenje delavk, se je kot predsednik Vzajemnosti lotil med drugim tudi vzgoje mož v duhu socialističnih pojmovanj o odnosih med spoloma: odbor Vzajemnosti je namreč od prve društvene prireditve dalje javno vabil k udeležbi vse

\* Janko Liška, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Trg revolucije 1.  
<sup>1</sup> Janez Kocmur, K Tumovim spominom. Slovenija, 13. maja 1938.

odrasle družinske člane. Tako na primer v Rdečem praporu 9. novembra 1909 s pozivom sodrugom, da pripeljejo na koncertno akademijo v čast delegatom jugoslovanske socialistične konference 22. novembra »tudi svoje žene, sestre itd.«.

Enakopravno uveljavljanje žensk je bilo eden od ciljev Vzajemnosti; zato »sodružice« niso pomagale le pri veselicah, ampak jih najdemo npr. tudi v tamburaškem zboru mošćanske podružnice in med obiskovalci »dramatične šole«, ki jo je vodil pozimi 1909/10 v Ljubljani Etbin Kristan.<sup>2</sup>

Gibanje za žensko enakopravnost je v tem času zajelo tudi del meščank, ki so se v odporu zoper patriarhalnost mož ogrevale za žensko emancipacijo, pa se povečini niso zavedale, da je bistvo ženskega vprašanja zapostavljenost in prisilna družbena manjvrednost proletark. Frazerstvo emancipirank, njihova razredna omejenost in nenaravno enačenje nekaterih med njimi z moškimi je odbijalo tudi zagovornike enakopravnosti žensk. Tako npr. Albina Prepeluha, ideologa slovenske reformistične socialne demokracije, ki je sicer opozarjal na izkoriščanje proletark in pravilno pojmoval žensko emancipacijo kot del »obče človeške emancipacije«, delavsko in žensko vprašanje pa kot »vzajemni«.<sup>3</sup> Seveda ne tako borbena kakor Lenin oziroma resolucija ustanovnega kongresa kominterne leta 1919 v Moskvi, ki je poudarila, da komunistična internacionala lahko doseže svoje namene le s skupnim bojem vsega delavskega razreda, da se diktatura proletariata ne da izpeljati brez živega sodelovanja žensk.<sup>4</sup>

Slovenski malomeščani so dopuščali, celo hvalili žensko družbeno dejavnost v določenih mejah: kolikor je bila narodna, narodnoobrambna (v Družbi sv. Cirila in Metoda) in dobrodelna. Toda vsaka kršitev njihovih konservativnih nazorov o ženski je zadela na enodušen odpor narodnih (liberalnih) in katoliških krogov. Tako npr. Zofka Kvedrova s knjigo Misterij žene (1900), ker je razkrinkala »skrivnost ženske« v zapostavljanju in izkoriščanju po moških. Zato seve ni čudno, da so jo enodušno napadli sicer med sabo grdo sprti klerikalci in liberalci, pozdravili in podprli pa socialisti Ivan Cankar, Etbin Kristan in Karel Linhart.<sup>5</sup>

Do ženske podružnice Vzajemnosti za Kranjsko (ustanovljene leta 1911) so spodbujala in gojila žensko gibanje na Slovenskem zlasti tale društva: ženska podružnica narodnoobrambne Družbe sv. Cirila in Metoda v Trstu (od 1887); Katoliško društvo za delavke, predvsem ljubljanske tobačne tovarne (od 1894);<sup>6</sup> Društvo slovenskih učiteljic (od 1898), ki je terjalo za enako delo enako plačo kot moškimi, od leta 1902 pa tudi splošno volilno pravico neglede na spol; socialistično žensko društvo Veda v Idriji (od 1900) ter spočetka femini-

<sup>2</sup> V tem času so nekateri katoliški vaški prosvetarji na Kranjskem še dajali prednost »enospolnim« gledališkim igram iz bojazni, da po vajah ne bi prihajalo do »greha«. To čudstvo sta pomagala preraščati v katoliških vrstah Anton Medved in Fran Sal. Finžgar. Finžgar z ljudskimi, mnogo igranimi dramami Divji lovec (1902), Naša kri (1912), Veriga (1914) in Razvalina življenja (1921), Medved pa s pogosto uprizorjeno ljudsko tragedijo iz časov kmečkih puntov Za pravdo in srce (uprizorjeno prvič leta 1899, izdano v predelani obliki leta 1907), s kmečko dramo Stari in mladi (izdano leta 1921) in še z drugimi dramskimi deli.

<sup>3</sup> Abditus (= Aibin Prepeluh), Socialni problemi, Ljubljana 1912, str. 198–206. — Problematiko družbenega položaja žensk in gibanja za žensko enakopravnost obravnava Prepeluh v tej knjigi obširneje v štirih sestavkih poglavja Prepri o ženskah na straneh 198–216.

<sup>4</sup> Klara, Zetkin, Die kommunistische Frauenbewegung. Zur Geschichte der proletarischen Frauenbewegung Deutschlands, str. 225–226.

<sup>5</sup> Erna Muser, Socialisti in komunisti ter boj Slovenk za enakopravnost. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1967 (nadalje Muser, Socialisti in komunisti ter boj Slovenk), stran 192.

<sup>6</sup> Predsednik Katoliškega društva za delavke je bil duhovnik.

stično, toda z leti vse bolj socialno Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani (od 1901 do 1941).<sup>7</sup>

Z ženskim gibanjem so seznanjali javnost mimo omenjenih društev tržaška Slovenka (1897—1903), prvo »glasilo slovenskega ženstva«, socialistični tisk ter gibanju naklonjeni in nasprotni predavatelji. Tako je npr. Delavec-Rdeči prapor objavil 20. januarja 1900 idejno neizčiščen članek Kaj je bistvo ženskega vprašanja, Karel Linhart 15. novembra 1901 v dunajskih socialističnih Dokumente der Frauen oznako dotedanjega slovenskega ženskega gibanja, v spisu Prvi majnik 1903 pa članek Prvi majnik in ženska.<sup>8</sup>

Predavanja o »ženskem vprašanju« so očitno vlekla, vsaj po zanimanju v Nabrežini sodeč, kjer je priredila leta 1905 ustanovljena javna knjižnica od 1906 do 1911 kar štiri na to temo; med predavatelji srečamo Ivana Regenta in dr. Antona Dermoto.<sup>9</sup>

Za predavanja o ženski emancipaciji, zlasti v Ljubljani in v Trstu, je skrbelo že omenjeno Splošno slovensko žensko društvo. Med predavatelji najdemo pisateljico Zofko Kveder, socialiste: publicista Karla Linharta, učiteljico Lojzko Štebi in odvetniškega koncipienta dr. Antona Dermoto — pa tudi pisatelja dr. Ivana Tavčarja, konservativnega voditelja slovenskih liberalcev, ki je leta 1905 v dunajskem parlamentu glasoval proti predlogu socialističnih poslancev za splošno, enako in tajno volilno pravico obeh spolov.<sup>10</sup>

Razen naprednih posameznikov (npr. T. G. Masaryka) je terjala žensko enakopravnost v Avstriji le socialdemokratska stranka (ustanovljena 1889). Seve tudi Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (ustanovljena 1896) kot njen sestavni del. Terjala je odpravo konservativnega zakona o družtvih in shodih iz leta 1867; uvedbo splošne, enake, direktne in tajne volilne pravice za oba spola od 20. leta starosti dalje; osemurni delovni čas, popoln počitek od sobote zvečer do ponedeljka zjutraj; prepoved nočnega dela, razen če tehnični razlogi ne dopuščajo presledka, ter prepoved zaposlovanja otrok, mlajših od 14 let, in žensk v delavnicah, ki »so ženskemu organizmu posebno škodljive«. Boj za te zahteve seveda ni bil koj kronan z uspehi. Zato je npr. VIII. zbor Avstrijske socialnodemokratske stranke leta 1901 na Dunaju znova poudaril med drugimi neizpolnjenimi zahtevami tudi zahtevo, da se »brezizjemno« prepove »nočno delo za ženske in mladostne delavce« in se ženske ne zaposlujejo v obratih, »ki škodujejo ženskemu ustroju«.<sup>11</sup>

Uvedba splošne in enake volilne pravice leta 1907 je bila za avstrijske socialne demokrate le delen uspeh, saj je ostala omejena zavoljo kompromisa z meščanskimi strankami le na moške.<sup>12</sup>

Za razmah in uspehe ženskega gibanja so bile potrebne nove pobude: občutno ga je vzvalovila posebna resolucija kongresa II. internacionale leta 1907 v Stuttgartu, ki je pozvala večlanjene socialnodemokratske stranke v boj za splošno in enako volilno pravico neglede na stan in spol; ustanovitev med-

<sup>7</sup> Muser, Socialisti in komunisti ter boj Slovenk, str. 191—211.

<sup>8</sup> Podpisani je spremenil naslov Prvi majnik in žena v Prvi majnik in ženska. Novinarji so namreč ta leta besedo žena (soproga) skoraj praviloma napak uporabljali tudi v pomenu ženska; namesto ženske pa so pisali ženstvo.

<sup>9</sup> Naši zapiski 1911, stran 129.

<sup>10</sup> Muser, Socialisti in komunisti ter boj Slovenk, stran 194.

<sup>11</sup> Programski sklepi hainfeldskega zbora z dopolnitvami III. zbora leta 1892. Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije. Tom V, Socialistično gibanje v Sloveniji 1869—1920. Beograd 1951, str. 6—10, in VIII. zbor Avstrijske socialdemokratske stranke. Tom V, stran 82.

<sup>12</sup> Muser, Socialisti in komunisti ter boj Slovenk, stran 195.

narodnega ženskega socialističnega sekretariata na I. mednarodni konferenci socialistk v istem času je žensko gibanje mednarodno povežala; a še bolj ga je razgibal in organiziral sklep II. mednarodne konference socialistk leta 1910 v Köbenhavnu, da se prireja poslej vsako leto »mednarodni ženski dan«<sup>13</sup> — z javnimi nastopi za žensko volilno pravico, zoper kapitalistično izkoriščanje in zapostavljanje žensk ter proti vojnim hujskačem, militarizmu, imperializmu itd.<sup>14</sup>

Odmevi gornjih pobud so se kmalu vse češče javljali tudi v Sloveniji. Tako je Rdeči prapor opozoril na vlogo socialdemokratskega poslanca Pernerstorferja v ustavnem odseku avstrijskega parlamenta, da se črtajo iz zakona o društvih konservativne določbe (§ 29—35). Tako tudi določba, da politična društva ne morejo sprejemati žensk.<sup>15</sup>

Dne 19. novembra 1910 je Rdeči prapor v članku Draginja in ženska volilna pravica poudaril, da proletarke te pravice ne terjajo iz »častihlepja«, da bi po zgledu dam »igrale v javnem življenju kako vlogo«, ampak iz nuje, da pomnože vrste proletarcev-borcev za reševanje delavskih življenjskih vprašanj in pravic. Pozval je delavska društva, da na shodih pripravijo s pogovori o ženski enakopravnosti manifestacije za žensko volilno pravico, ki bodo potrebne še mimo prvomajskih nastopov, misleč očitno na köbenhavnski sklep o prirejanju »mednarodnega ženskega dne«.

Močna spodbuda za razmah ženskega gibanja je bil uspeh socialnih demokratov, ko je v parlamentu 10. marca 1911 prodrl reformirani društveni zakon v redakciji ustavnega odseka. Med najpomembnejše novosti spremenjenega zakona sodi določba, da se poslej lahko včlanijo v politična društva tudi ženske od dopolnjenega 21. leta starosti dalje.<sup>16</sup>

Leta 1911 so socialni demokrati dosegli tudi prepoved ženskega nočnega dela z veljavnostjo od 1. avgusta dalje — razen v tovarnah za surovi sladkor, kjer naj bi zakon stopil v veljavo šele s 1. januarjem 1915.<sup>17</sup>

Razpoloženje borcev za žensko enakopravnost ob sprejetih novostih zakona o društvih slikovito izraža uvodnik Rdečega prapora 15. marca 1911 Politične pravice za ženske: s posmehom srednjeveškim preprirom, ali ima ženska dušo ali ne, buržoaznim frazam o »krasnem« oziroma »slabem« spolu, s prezirom klerikalni hinavščini o ženski kot »izviru greha« in z zavestjo, da ženska, ki v cerkvi nima besede (taceat mulier in ecclesia), postaja vse bolj zavestna sobojevnica moških v bojih za socialno osvoboditev proletariata.

Tri oziroma štiri dni po objavi tega uvodnika so bile tudi v Sloveniji: v Idriji, Ljubljani in Trstu, prve manifestacije v duhu köbenhavnske pobude za prirejanje »ženskega dne«. S temi nastopi žensk se je začel v avstrijskih deželah drugi boj za žensko volilno pravico, ki štiri leta poprej ni prodrla — ostala pa je kljub vsem demonstracijam proletarskih množic neizpolnjena zahteva tudi zadnjih sedem let obstoja habsburškega cesarstva.

<sup>13</sup> Mednarodni ženski dan se praznuje zdaj 8. marca kot dan mednarodne solidarnosti delovnih žensk vseh dežel v boju za mir, demokracijo in enakopravnost, tudi v kapitalističnih in kolonialnih državah; pobudo zanj je dala Klara Zetkin na omenjeni konferenci v Köbenhavnu; prvič so ga praznovali leta 1911 v Nemčiji, Avstro-Ogrski, Švici in na Danskem.

<sup>14</sup> Muser, Socialisti in komunisti ter boj Slovencev, str. 194—195.

<sup>15</sup> Ženska in politika. Rdeči prapor, 28. maja 1910.

<sup>16</sup> Društveni zakon v parlamentu. Rdeči prapor, 11. marca 1911, stran 3. — Reformirani zakon je bil sprejet z glasovi vseh navzočih poslancev, toda ob abstinenci nemških nacionalistov in nekaterih krščanskih socialistov.

<sup>17</sup> Zakon o prepovedi ženskega nočnega dela. Rdeči prapor, 15. aprila 1911.

Idrijska Veda je priredila kar tri prireditve o »ženskem vprašanju«: 18. marca zvečer predavanje Antona Kristana v društvenih prostorih, 19. dopoldne shod pri Črnem orlu, popoldne pa v Spodnji Idriji. Tudi na obeh shodih je govoril Kristan.<sup>18</sup>

Na »ljudski manifestaciji« v Trstu na trgu Donadoni so nastopili govorniki in govornice v italijanskem, slovenskem in nemškem jeziku. Slovenski je govoril Ivan Regent, nemški pa dr. Karl Renner, eden od prvakov Avstrijske socialnodemokratske stranke, ki se je mudil »slučajno v Trstu«.<sup>19</sup>

O javnem ženskem shodu v areni Narodnega doma, kamor je Rdeči prapor 18. marca pozval ljubljanske delavce ter njihove žene in hčerke, poudarjajoč, da se pripravljajo manifestacije tudi v Švici, na Nemškem in Danskem, ne le v Avstriji, ni poročil.

Dne 23. septembra 1911 — v letu prvega »mednarodnega ženskega dne« — se je v Ljubljani ustanovila po idrijski Vedi prva ženska socialistična organizacija na Slovenskem — ženska podružnica Vzajemnosti. Med približno 200 udeleženci občnega zbora v areni Narodnega doma je bilo tri četrtine žensk. Potrebo po ustanovitvi ženske podružnice Vzajemnosti, njena pravila, njeno področje dela in pomen so razložili predsednik Vzajemnosti dr. Tomšič, poročevalec Josip Petrič, zastopnik nemške podružnice Forstner in Janez Kocmur. Pravila so bila sprejeta brez pripomb, šestčlanski upravni odbor s Kati Kregarjevo kot predsednico in Cecilijo Michlerjevo kot njeno namestnico ter nadzorni odbor pa sta bila izvoljena »z vzklicem«. Za sklep je pevski zbor Vzajemnosti zapel Pesem o delu.<sup>20</sup>

Ženska podružnica ljubljanske Vzajemnosti je prirejala članske sestanke in shode. Tako npr. shod v Zeleni jami 19. oktobra 1911 in naslednji dan v Spodnji Šiški.<sup>21</sup> Njeni najbolj razgledani aktivistki Lojzka Štebi in Ada Kristan pa sta nastopali tudi zunaj Ljubljane: obe 14. aprila 1912 na pripravljalnem sestanku za ustanovitev ženske podružnice v Postojni,<sup>22</sup> Štebijeva sama s predavanjem na ženskem shodu 13. junija v Trbovljah,<sup>23</sup> Kristanova pa 30. novembra v Delavskem domu v Pulju.<sup>24</sup>

Najpomembnejši dogodek v proletarskem ženskem gibanju leta 1912 na Slovenskem je bil ženski dan 12. maja v Ljubljani, Trstu in Idriji.

Zarja je pripravljala javnost na »ženski dan« z vrsto načelnih in agitacijskih prispevkov. Dne 30. aprila je objavila članek Majska slavnost in ženska volilna pravica, ki poudarja, naj postanejo prvomajske manifestacije za žensko volilno pravico enako pomembne kakor pred leti za uzakonitev splošne in enake volilne pravice moških. Med članke o socialnem in političnem položaju žensk sodi posredno tudi 3. maja objavljeni članek Naši otroci, povzetek vsebine študije Otona Rühleja o bedi proletarskih otrok v Nemčiji. Dne 6. maja objavljeni članek Marije Rakovec Klic ženam! protestira zoper rožljanje z orožjem, zadrževanje zakona o starostnem zavarovanju in obsoja pisanje škofa Jegliča, naj žene boguvdano rode »kar največ otrok«, ne da bi jim hkrati razo-

<sup>18</sup> Idrija. Rdeči prapor, 22. marca 1911, stran 2.

<sup>19</sup> Trst. Manifestacija za ženske pravice. Rdeči prapor, 22. marca 1911.

<sup>20</sup> Zapisnik ustanovnega občnega zbora »ženske podružnice« 23. septembra 1911. Hrani arhiv CK ZK Slovenije (nadalje ACK), Kocmurjev arhiv. — Zarja, 25. septembra 1911, stran 3.

<sup>21</sup> Zarja, 18. oktobra 1911.

<sup>22</sup> Zarja, 15. aprila 1912.

<sup>23</sup> Zarja, 15. junija 1912.

<sup>24</sup> Zarja, 3. decembra 1912.

del, kako naj jih vzdržujejo. Geslo »ženskega dne« 1912 utemeljuje uvodnik Ženska volilna pravica, objavljen 8. maja s poudarkom, da bodo 12. ženske demonstrirale zanjo po vsej Avstriji, da je boj za volilno pravico »tudi izvrstno sredstvo politične vzgoje in izobrazbe«. Uvodnik naslednjega dne Proletarske žene! poziva ljubljanske delavke, da se udeleže shoda 12. maja, zakaj boj za žensko volilno pravico ne bo izbojevan, dokler je tudi ženske same ne bodo terjale množično in povsod. Tretji zaporedni uvodnik (10. maja) Ženska volilna pravica in razredni boj utemeljuje to pravico iz dela žensk in iz potrebe po okrepitvi proletarskih vrst v boju za preobrazbo krivične kapitalistične družbe v pravičnejšo socialistično. Dne 11. maja objavljeni poziv, na »ženski shod« Za žensko enakopravnost pa terja, odklanjajoč meščanske, razredno omejene emancipacijske težnje, enake socialne, politične in kulturne pravice brez razlike za oba spola, ker ženska »ni blago« ali »živina«, da bi o njej odločali brez nje in ji nalagali le dolžnosti brez pravic.

Shod 12. maja je začel strojevodja Josip Petrič, ki je bil odprl že ustanovni zbor JSDS leta 1896. Za predsednico je shod izvolil podpredsednico ženskega odseka Vzajemnosti Cecilijo Michlerjevo, za podpredsednika pa ustanovitelja Vzajemnosti Janeza Kocmurja. Govorili so Alojzija Štebi, Ada Kristan, Janez Kocmur in Etbin Kristan. Štebijeva je razložila namen in pomen boja za žensko volilno pravico ter obsodila politično in gospodarsko zatiranje, Ada Kristan in Janez Kocmur pa sta pozvala ženske, da pristopijo k »ženski podružnici« Vzajemnosti kot žarišču proletarske vzgoje žensk in deklet. Kocmur se je obregnil še ob škofa Jegliča oziroma ob klerikalni predsodek, da ženske ne sodijo v politiko, ter ob neučinkovitost in moralno manjvrednost meščanske »javne milodarnosti«, ker se bodo morala socialna vprašanja reševati z organizirano družbeno skrbjo na podlagi ustrezne socialne zakonodaje. Etbin Kristan je prikazal boj za žensko volilno pravico oziroma za žensko enakopravnost sploh kot del boja za prevzem »delovnih sredstev« («proizvajalnih« — op. J. L.) v delavske roke in za ukinitvev meznega dela. K temu boju, ki ne bo ne lahek ne kratkotrajen, bodo nemalo prispevale tudi proletarske matere-vzgojiteljice otrok, prihodnjih borcev v proletarskem duhu.

Štebijeva je predlagala tole resolucijo: »V imenu socialnodemokratskih žensk zahtevamo, da dobe ženske enake socialne, pravne in politične pravice kakor moški. Socialnodemokratsko ženstvo, zbrano 12. maja na ženskem dnevu, zahteva zato, da dobe vse odrasle ženske državljanke predvsem pasivno volilno pravico za obrtna sodišča, aktivno in pasivno volilno pravico za državni zbor in deželne zборе, občinske zastope in da smejo pristopati k političnim društvom.

Te politične pravice zahtevamo, da dosežemo: zadostno varstvo za življenje in zdravje delavk ter varstvo mater in dojenčev; da dosežemo tako mezdo, s katero bomo lahko dostojno preživljale sebe in otroke; da dosežemo znižanje cen živilom in cenena stanovanja, da nastopamo proti militarizmu, previsokim davkom in previsoki carini na živila; da dosežemo dobre šole za svoje otroke, izdatno zdravniško pomoč za svoje bolnike, zadostno podporo vdovam in sirotam, brezskrbno življenje pri delu onemoglim.

Kakor delamo ramo ob rami z moškimi v tovarnah, delavnicah, pri stavbah in v rudnikih, v trgovini in pisarnah, v svojih in tujih domovih, tako se ho-

čemo z njimi tudi ramo ob rami boriti za osvobojenje delavskega razreda iz gospodarskega izkoriščanja in političnega zatiranja. Država nam nalaga enake davke kakor moškim, sodi nas po enakem kazenskem zakonu kakor moške, zato je očitno, da moramo dobiti iste pravice in se nam mora dati prilika, da zastopamo svoje interese.«

Resolucija je bila sprejeta z dolgotrajnim, viharnim odobravanjem in plaskanjem soglasno.

Pred sklepom shoda sta bili na predlog Janeza Kocmurja izbrani kot zastopnici Ljubljane na skorajšnjem VII. zboru JSDS Ada Kristanova in Cecilija Michlerjeva; za Spodnjo Šiško so izbrali Kovačevo, za Moste, Zeleno jamo in Vodmat Hauptmanovo, za Vič, Glince in Rožno dolino pa so sklenili izvoliti zastopnico kasneje.<sup>25</sup>

»Slovenski narod« je skušal naslednji dan zmanjšati vtis ženskega shoda s poniglavo izmišljotino, češ da sta Štebijeve in Etbin Kristan izjavila, da ženski shod »ni nikaka manifestacija za ženske pravice«.<sup>26</sup> Zarja pa je 15. maja odgovorila razen z ironičnim opozorilom na »raco« »narodno naprednega« dnevnika posredno še s člankom Manifestacija ženstva, ki opisuje slikovit nastop tisočev dunajskih delavk 12. maja na ulicah glavnega mesta, kjer je »marsikatera elegantna dama« presenečena zrla »neznani svet« delavskih žena in deklet ter njihovih bojnih gesel.

Isti dan (12. V.) je idrijsko žensko društvo Veda imelo svoj redni občni zbor,<sup>27</sup> v Trstu pa so na ženskem zboru v Delavskem domu ustanovili ob lepi udeležbi, tudi moških, ženski odsek Ljudskega odra z M. Gornikovo kot predsednico. Odsek je začel brez odlašanja uspešno širiti v primorske kraje žensko organizacijo in socialistične nazore sploh.<sup>28</sup>

V Zarji 22. in 23. maja 1912 napovedani občni zbor ženske podružnice Vzajemnosti za Kranjsko<sup>29</sup> je skoraj gotovo izvolil za načelnico Cecilijo Michler, za tajnico Alojzijo Štebi, za blagajničarko Ado Kristan in še druge »sodružice«, ki jih je bilo sklenilo kandidirati načelstvo Vzajemnosti.<sup>30</sup>

Leta 1912 je seglo slovensko socialistično žensko gibanje tudi na slovensko Štajersko. Dne 16. junija je Lojzka Štebijeve predavala na »ženskem shodu« v Hrastniku o »ženski v socialni demokraciji«, tri dni poprej pa v natrpano polni »zborovalni sobi« trboveljskega Delavskega doma o »ženski v kapitalizmu«. Shoda v Trbovljah sta se udeležila tudi tamkajšnja socialistična sindikalna aktivista Tokan in Sitter. Prvi je poročal o bednem položaju penzionistk Trboveljske premogokopne družbe, ki so prejemale od 3 do 8 kron pokojnine mesečno, drugi pa je navzoče pozval k ustanovitvi ženske podružnice Vzajemnosti.<sup>31</sup>

<sup>25</sup> Ženski shod. Zarja, 13. maja 1912, str. 1–2.

<sup>26</sup> Ženski shod in Slovenski narod. Zarja, 15. maja 1912.

<sup>27</sup> Idrija. Zarja, 17. maja 1912, stran 2.

<sup>28</sup> Trst. Zarja, 14. maja 1912, stran 3. Navzoče je razgibal »z lepim govorom« Rudolf Golouh. Kot govorniki so nastopili še Novak, Vencajz, Franja Regentova (Ivanova sestra, pozneje Golouhova žena) in M. Gornikova. Zbor je sprejel resolucijo za žensko volilno pravico, v odbor pa je izvolil razen predsednice še: M. Vrabčevo, A. Ferrijevo, P. Novakovo, A. Masovo, M. Plečkovo, Fr. Regentovo, Malko Regentovo (Regentovo ženo) ter A. Ukmarjevo.

<sup>29</sup> Obakrat na 3. strani.

<sup>30</sup> Zapisnik izredne seje načelstva zveze 9. maja 1912. ACK, Kocmurjeva zbirka. — Poročila o občnem zboru ženske podružnice v Zarji in tudi zapisnika o njem ni. Iz obvestila v Zarji 15. junija 1912, da sprejema prijave za tečaj nemškega jezika Štebijeve, se vidi, da je takrat že opravljala tajniške dolžnosti podružnice, ki je tečaj prirejela.

<sup>31</sup> Zarja, 15. in 17. junija 1912.

Najbolj množično je bilo žensko gibanje v Trstu. Tu je bilo več delavk, delavstva sploh, manj pa klerikalnih in malomeščanskih predsodkov kakor zlasti v Ljubljani.<sup>32</sup>

Ženskemu gibanju v Trstu sta največ pomagala Ivan Regent in Rudolf Golouh, podobno kakor v Ljubljani Etbín Kristan in Janez Kocmur. Na dnevni red tržaške deželne konference je bilo dano »žensko vprašanje« prvič decembra 1912. Poročala je M. Gornikova, ki je ob splošnih socialističnih stališčih o ženski enakopravnosti poudarila, da »gibanje jokavih, sentimentalnih in filantropičnih meščanskih dam ne more imeti nič skupnega z gibanjem delavskih žensk, ki zasleduje vse drugačne smotre in je postavljeno na strogo razredno podlago«. Poročala je, da šteje v okviru Ljudskega odra ustanovljena organizacija »že čedno število članic«, ki se izobražujejo, da bodo lahko poučene začele »boj za izboljšanje njih plačilnih in delovnih razmer v tovarnah«. In naposled je predlagala, naj se doseže »združitev vseh obstoječih društev na Slovenskem v enotno organizacijo«, ki bi se sčasom prelevila »v politično žensko organizacijo JSDS«.<sup>33</sup>

»Pogumna sodružica« M. Gornikova, ki je širila na Tržaškem socialistične misli o ženski enakopravnosti, je žela pred polnimi dvoranami na »ženskih shodih« burna soglasja. Tako npr. skupaj z Ivanom Regentom pri Sv. Križu in v Nabrežini, sama v Trstu,<sup>34</sup> 23. februarja 1913 tudi na Savi, kamor so jo povabili »poročat« na shod, ki je o njem zapisal dopisnik Zarje z Jesenic, da je bil »znamenit«, saj se je zbralo toliko poslušalcev, moških in žensk, kakor še nikoli dotlej.<sup>35</sup>

Kljub avstrijski trdovratni patriarhalnosti napredne sile niso ostale brez uspehov. Po 23 predlogih, vloženih v avstrijski poslanski zbornici od 1874 dalje za spremembo zakona o društvih iz leta 1867, je bil končno le sprejet sodobnejši zakon, čeprav delno še kompromisen. V veljavo je stopil 1. maja 1913. Naposled so smele biti članice političnih društev tudi ženske, kot v Nemčiji že od 1908 dalje. Tako je tudi žensko gibanje v Avstriji, izbojevalo eno od temeljnih zahtev mednarodne konference socialistk leta 1907 v Stuttgartu. — Novi zakon je omilil nadzorstvo nad društvi, poslej niso bila dolžna redno javljati oblastem svojih članov; politična društva so smela ustanavljati podružnice in zveze, dovoljeni so bili društveni znaki; ni pa bil sprejet predlog, da smejo postati člani političnih društev 18-letniki, ampak šele z dopolnjenim 21. letom starosti.<sup>36</sup>

Odpor zoper žensko volilno pravico se v Avstriji ni dal zlomiti.<sup>37</sup> Bila je preveč navzkriž s patriarhalnim bistvom avstrijske zakonodaje. Potrebno je bilo poprej spremeniti »meščanski« zakon, saj je življenje samo že »omililo« njegove »ostrine in nazadnjaške določbe«. Kako pristranski in krivični so bili avstrijski zakoni ženskam, pričata tako kazenski kakor civilni zakon. Prvi je določal npr. za dojljo, če vede zamočli »nalezljivo ali ostudno bolezen«, tri, za zakonolomko celo do šest mesecev zapora — nič pa za moškega, ki okuži

<sup>32</sup> Po ustni izjavi Rudolfa Golouha.

<sup>33</sup> Tržaška deželna konferenca, Zarja, 21. decembra 1912.

<sup>34</sup> Zarja, 18. in 28. decembra 1912 ter 11. januarja 1913.

<sup>35</sup> Z Jesenic, Zarja, 3. marca 1913.

<sup>36</sup> Reforma društvenega zakona, Zarja, 2. januarja 1913.

<sup>37</sup> Članek Na poti do ženske enakopravnosti (Zarja, 13. januarja 1913) omenja, da je bila izvoljena v češki deželni zbor prva ženska-pisateljica Božena Kunetická, vendar se ne ve, ali bo smela izvrševati mandat.



svojo ženo ali drugo žensko oziroma krši po mili volji zakonsko zvestobo. Civilni zakon je določal moža za »poglavarja družine«, pri ločitvi je pripadlo skupaj pridobljeno premoženje možu, čl. 591 pa je prepovedoval ženskam pričati pri oporokah oziroma notarskih pogodbah sploh — enako kot redovnikom, mladeničem pod 18. let starosti, bebcem, mutcem in gluščem; vdova ni smela biti sama varuh svojih otrok. Šele načrt novega meščanskega zakona, ki je prišel v razpravo malo pred prvo svetovno vojno, je to dopuščal.<sup>38</sup> Vendar je Avstrija prej razpadla, preden je bil novi zakon sprejet.

S člankom Sodrugri in sodružice! je »ženski odbor« (Vzajemnosti) pozval v Zarji že 6. februarja 1913 delavke in delavce, da 9. marca demonstrirajo za ženske pravice v večjem obsegu kot prejšnje leto. Zgled je dala Zarja, ki ni opozarjala na mednarodni ženski dan le z nizom obvestil, ampak tudi s tehtnimi članki: 18. februarja z uvodnikom Ženstvo in politika, 1. marca s člankom Ženskam pravice, 4. marca z izreki Jeana Finota pod naslovom Ženske, 6. marca z 10 razlogi Avgusta Bebla Zakaj zahtevajo ženske volilno pravico, 8. pa s člankom Adelheide Popp, voditeljice avstrijskih socialistk, Če bi imele ženske volilno pravico. Vsi ti članki postavljajo in zagovarjajo zahteve ženskega socialističnega gibanja, zlasti Finotev in Beblav jih tudi sociološko in etično utemeljuje. Finotevi izreki sledijo iz misli, da zdrav in krepak napredek temelji le na popolnoma pravičnem upoštevanju vrednosti enakih sil obeh spolov, Bebel poudarja, da je neenakopravnost žensk ob njihovem proizvodnem delu in materinstvu etično nevzdržna, Poppova pa nakazuje, kaj vse bi socialistične ženske, zastopane v skupščinah in odborih, zahtevale razen skrajšanega delovnega časa: npr. kazni za podjetnike, ki zaposlujejo otroke kljub prepovedi,<sup>39</sup> zdravnika v vsaki občini, namesto oboroževanja pa otroške vrtnice in sploh socialnovarstvene ustanove.

Na »ženskem shodu« v Ljubljani 8. marca 1913 (ne, kakor je bilo spočetka javljeno 9.) v areni Narodnega doma sta »poročala« Ada in Etbin Kristan. O tematiki, ki se je ta dan obravnavala na Slovenskem, pred vojno nihče ni spregovoril globlje in spodbudneje od Ade Kristanove. S posmehom je zavrnila malomeščanske predsodke in »moške« razloge zoper politične pravice žensk, češ da bodo ženske z javnim delom zgubile svoje čare, da sicer lahko volijo, ne gre pa, da bi jih volili. Opozorila je na pomen ženske za počlovečenje politike, saj je »kakor ustvarjena za globoko čustvo človekoljubja in pravičnosti; politika brez pravičnosti in človekoljubja pa je... paša za brezvestne sebičneže! zločin nad delavskimi sloji! zločin nad človeštvom!« — trditev, ki so jo tako kruto potrdile vse vojne, od takratne balkanske in svetovne vojne dalje.

Ada Kristanova je opozorila tudi na porajajoče se spoznanje o svetu kot »eni sami veliki hiši«, kjer »prebivajo ljudje tesno drug poleg drugega in imajo celo skupnega gospodarja« — kapitalizem; zato vsako večje gospodarsko ali politično dogajanje kjerkoli odmeva po vsem svetu, oziroma ga pretresa. Obstoječe države so orodje kapitalističnega družbenega reda, ki kroti stavkajoče delavce s streli v množice in ščiti celo špekulantsko uničevanje živil z oboroženo silo. Nobena »kulturna« država ne premore zakona, ki bi špekulan-

<sup>38</sup> Stališče žene v avstrijskih zakonih (vsebinski članek bi ustrezal naslov Položaj ženske v avstrijskih zakonih — op. J. L.). Zarja, 3. januarja 1913.

<sup>39</sup> Otrok pod 14. letom starosti je bilo zaposlenih takrat v Avstriji okrog 200.000 (Ženstvo in politika. Zarja, 18. februarja 1913).

tom prepovedal uničevanje živil, čeprav nad polovico človeštva strada in nihče ne zdravi bednih bolnikov. Ta red stradanja, bede, uničevanja živil in streljanja delavcev ni od boga, kakor se rado razglaša, in »le temeljit prevrat« bo zmožgel ustvariti »družbeni red«, vreden tega imena. Na boj za novi red se mora pripraviti vsak proletarec, zakaj »gospodarska kriza, vojna nevarnost in morebitne vojne bodo potegnile tudi ženske z elementarno silo v svetovne dogodke«. Zoper nečloveška početja kapitalističnega sistema bo uspešen le boj vseh, tudi žensk, ki morajo »ojačati bojne vrste sodrugov«.

Bremena vojne, ki se pripravlja, bo prenašal oziroma jih že prenaša proletarijat — od vžigalic, dražjih za 2 vinarja, do človeških žrtev — in ne gospoda, ki »se brani davka na divjačino, na delikatese, na šampanjec in na svoje ogromne dohodke«. Zoper ves ta kruti in krivični red, je dejala Kristanova, »protestirajo danes in jutri milijoni žensk v šestih državah«; udeležba na takih shodih je stvar njihovih koristi, pa tudi »častna zadeva«.

Eno od sredstev za uveljavljanje ženskih in sploh socialističnih zahtev je ženska volilna pravica. Boj zanjo je hkrati »boj za ljudske pravice« sploh. V nekaj deželah je že bolj ali manj izbojevana: tako v nekaterih od Združenih držav Severne Amerike, na Finskem, Danskem, Švedskem, Norveškem in v Angliji. Izvoljene ženske nikjer ne podpirajo reakcije. Po sodbah razumnih, pravičnih mož vnašajo pri odločanju o družbenih zadevah pomemben napredek glede ljudem zares koristne vsebine sprejetih sklepov in odločitev.<sup>40</sup>

Ada Kristanova je zasnovala to »poročilo« o boju za žensko enakopravnost organsko povezano z razrednim bojem in z bojem za mir v mednarodnem obsegu. Tako ga je tudi sklenila z jasnim daljnosežnim pogledom naprej: »Osvojiti si hočemo svet in ker imamo resnico in pravico na svoji strani, smo lahko najmočnejši od vseh. Zato tudi zaupamo sebi in svoji dobri stvari.« S tolikšno zavestjo, da pripada svet proletarcem, in tako hrabro je takrat na Slovenskem nastopalo le nekaj ljudi — npr. Ivan Cankar mesec dni kasneje s prevratnim odnosom do Avstrije v predavanju Slovenci in Jugoslovani. Duh Adinega govora se bistveno razlikuje od duha, ki je dobro leto kasneje zlomil z oportunistom socialnodemokratskih strank do imperialistične vojne II. internacionalo.<sup>41</sup>

Resolucija — prebrala jo je predsednica shoda Lojzka Štebijeja — je bila sprejeta soglasno. Terjala je v imenu »slovenskega socialističnega ženstva« kot vse resolucije, sprejete ta dan po Avstriji, za vse državljanke aktivno in pasivno volilno pravico za državni zbor, za deželne zборе in »občinske zastope«, pasivno pa za obrtna sodišča, ker je naravna pravica žensk, da se borijo »za varstvo življenja in zdravja otrok, za materinsko varstvo in varstvo otrok... zoper brezvestno igro s človeškim življenjem, zoper brezvestno lahkomišelnost vznemirjanje ljudstva z vojnimi grožnjami...«; in ker je volilna pravica sredstvo, da se dosežejo tudi za delavske otroke dobre šole, zadostna oskrba za bolnike ter preskrba za vdove, sirote, onemogle in starce. In končno poudarja resolucija odločitev žensk, da se bojujejo skupaj z moškimi za osvoboditev

<sup>40</sup> Za žensko politično enakopravnost. (Poročilo sodr. Ade Kristanove na ženskem shodu 8. t. m. v Ljubljani.) Zarja, 11. in 12. marca 1913.

<sup>41</sup> Udeleženci ženskega shoda so prav tako burno kakor Adi pritrdjevali tudi sarkastičnemu, duhovitemu govoru Etbina Kristana, ki je ženo dopolnil s poudarkom, da si morajo ženske izbojevati volilno pravico same (vendar očitno ni mislil osamljene), ker bodo šele s tem pokazale, »da jo zaslužijo«. (Ženski dan. Zarja, 10. marca 1913, stran 2.)

delavskega razreda »iz okov gospodarskega izkoriščanja in političnega zapostavljanja«. In ker država nalaga obojim enaka bremena, terjajo tudi enake pravice, »enakopravnost za uveljavljanje svojih interesov«.42 Podobno resolucijo je sprejelo tudi zborovanje Tržačank — Italijank, Slovenk in Nemk — v veliki dvorani Delavskega doma, ki mu je predsedoval Rudolf Golouh, v slovenščini in nemščini pa je na njem »poročala« M. Gornikova.43

M. Gornikovo je zaradi predavanja na »ženskem shodu« na Savi pri Jesenicah (gl. besedilo k opombi 35) razglasila krščanskosocialna Naša moč (št. 16 z dne 21. marca) v slogu takratnih časnikarskih manir za »tržaško babnico«. Vsebino njenega predavanja pa izkrivila, da bi javnost, zlasti delavske žene ogorčila in naščuvala zoper može socialiste, zoper socialistične shode in socialistični tisk.44

Dne 19. aprila 1913 je bila Vzajemnost za Kranjsko razpuščena. Seve tudi njena ženska podružnica, ki je opravila, čeprav je delovala le poldrugo leto, pionirsko delo. Do ustanovitve Svobode za Kranjsko 21. septembra 1913 namesto razpuščene Vzajemnosti je žensko podružnico nadomestil Ženski list, »glasilo slovenskega socialističnega ženstva«, ki se je razširil tudi v Trst, na Primorsko sploh in tudi na Štajersko.45 Izhajal je v skromnem obsegu verjetno do konca 1913,46 ko je moral zaradi pomanjkanja sredstev prenehati.

Z ustanovitvijo Svobode namesto Vzajemnosti se je ženska podružnica obnovila; oktobrska številka Ženskega lista (5.) je pozvala delavke, naj postanejo njene članice. Novembrska pa je pozvala vse strankine organizacije k razrednemu prebujanju žensk, saj so nezavedne težka cokla, zavedne velika opora razrednemu boju, ki bo uspešen, kakor beremo v članku Vsem, ki so dobre volje, le takrat, kadar »bo združena z moškim delavstvom korakala tudi razredno zavedna ženska.«47 Toda ta poziv je bil naslovljen predvsem sodrugom, saj beremo v istem članku, da so se izhajanju lista čudili dotlej bolj od nasprotnikov organizirani delavci.48

Ženski list49 je spodbujal delavke k delu v delavskih društvih, zlasti v konzumnih, in jih v preprosti obliki seznanjal s cilji in nalogami ženskega in

42 Ženski dan, Zarja, 10. marca 1913, stran 3.

43 Trst. Zarja, 10. marca 1913, stran 2. — Na tržaškem »ženskem shodu« sta italijanski govorila Pachorjeva in Todeschini, pozdrave in solidarnostno izjavo krmlinskih žensk pa je sporočila Krosnikova.

44 Hana, Z Jesenic. Zarja 28. marca 1913. — Ali je bil za 20. april napovedani »ženski shod« jeseniške Vzajemnosti na Savi, kjer naj bi nastopila Lojzka Štebijeja s predavanjem »Delavska ženska in organizacija«, ni znano (Javen ženski shod. Zarja, 16. aprila 1913).

45 Ob razpustu Vzajemnosti zavoljo Cankarjevega »državi nevarnega in nepatriotičnega« predavanja Slovenci in Jugoslovani je Ženski list v 1. številki zapisal, da je v Avstriji težko biti »patriotičen«, zlasti delavcem, saj vlada že dolgo zavlačuje zakon o starostnem zavarovanju, zakon o prepovedi nočnega dela žensk itd.

46 Šlebingerjev bibliografski pregled od 1797—1936 Slovenski časniki in časopisi, Ljubljana 1937, in Mundova Bibliografija, delavskega in socialističnega tjska na Slovenskem od 1868 do 11. aprila 1920 (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1962, št. 1, priloga) navajata prvih pet številk Ženskega lista — po primerku, ki ga hrani NUK. ACK hrani tudi 6. številko z dne 1. novembra 1913. Janez Kocmur pa se spominja, da je izšlo leta 1913 »celo 10 števil« (Malo popravka, Slovenija, 6. julija 1935, stran 1), čeprav jih je izšlo od 1. maja dalje lahko le 8 oziroma 7, ker je že do 1. novembra ena izostala. Za izid 7. številke govori oglas v Zarji, ki se javlja po večkrat mesečno od 13. julija 1913 do 19. januarja 1914 vselej z istim besedilom, vmes tudi s stavkom: izhaja v Ljubljani po enkrat na mesec.

47 Vsem, ki so dobre volje. Ženski list 1913, št. 6.

48 To trditev Ženskega lista potrjuje ob istem času Ada Kristanova v razpravi O ženskem gibanju (Naši zapiski 1913, stran 162), kjer z obžalovanjem ugotavlja, da vlada naziranje, naj se žena ne briga za »visoke reči«, ampak služi le možu oziroma družini, »tudi še med organiziranim delavstvom, da, tukaj še trdovratneje, ker živi delavstvo v tako tesnih razmerah, da je žena — če nima izredne energije — kakor v kleščah, iz katerih ni rešitve«, zlasti če ni zaposlena.

49 Od 15. januarja 1912 do izida 10. številke 1913 je izhajala mesečno tudi Slovenska žena, glasilo meščanskega ženskega gibanja. Prenehala je zaradi nerednega plačevanja naročnine.

socialističnega gibanja sploh. Prinašal je članke o bojih in uspehih organiziranih žensk, tako npr. o prvi stavki dunajskih delavk, o uspehu Norvežank, ki so dosegle že »neomejeno« volilno pravico, in podobno. Avgustu Beblu, piscu mnogo brane knjige *Ženska in socializem*, je posvetil spominski članek ob njegove smrti (v 5. številki) in objavil nekaj misli iz te knjige. Prinašal je dopise o socialnih razmerah in delavskem ženskem gibanju v Ljubljani, Trstu in Idriji oziroma o potrebi in namerah, da se organizira v Trbovljah, Hrastniku, Libojah, Tržiču in na Jesenicah. V listu se najdejo tudi vzgojni in higienski napotki: proti pretepanju otrok, da je treba vsak dan pometati stanovanja, naj ženske olepšajo skromne in puste delavske sobe s kako lončnico itd. In naposled je objavil nekaj pesmi; Prešernovo *Nezakonsko mater*, Aškerčevo *Zimsko romanco*, Župančičevo *Kanglico* itd.

Čeprav se pogledi pglavitnih aktivistk — Gornikove, Kristanove in Štebijeve — o poti boja ženskega gibanja niso docela ujemali, to ni motilo, ker se niso razlikovale v ciljih in so se vse vneto prizadevale za takratne skupne naloge avstrijskega socialističnega gibanja. Večje so bile razlike med slovenskimi socialisti v dejanskem odnosu do ženskega vprašanja. Oziroma vsi se niso zavzemali zanj enako prepričano in vneto kakor Janez Kocmur in Etbini Kristan v Ljubljani ter Ivan Regent in Rudolf Golouh v Trstu. Nazori Gornikove so se strinjali z nazori Ivana Regenta, ki je bil že zmlada zvest revolucionarni perspektivi delavskega gibanja. Podobno velja za Ado Kristanovo, ne pa v letih pred oktobrsko revolucijo za Lojzko Štebijevo. Štebijeve je pred prvo svetovno vojno še verjela, da se bo dalo socialno in z njim vred tudi žensko vprašanje reševati po mirni poti. Zato je tudi odklanjala bojevitost angleških sufražetk: zdela se ji je »skrajno neestetična«. <sup>50</sup> Prostodušno si je predstavljala, da postanejo »tovarne in rudniki, polja in gozdovi, železnice in ladje« last delavcev, ko bodo socialni demokrati dobili »večino v vseh zastopih, kjer sklepajo postave«, ki bodo tedaj odpravili zasebno lastnino in uredili lastninske pravice »brez težav«. <sup>51</sup>

Ada Kristanova je nasprotno dopuščala revolucijo, če ne gre po mirni poti. Odobraval je nasilno ravnanje sufražetk, saj v Angliji 50 let mirne agitacije in 7 let trdega boja z vlado ni prineslo nobenih uspehov. Menila je tudi drugače kot Štebijeve, da socialistkam ne more biti vseeno, kako napreduje meščansko žensko gibanje, da se lahko le veselijo pogumnega boja »radikalnejših meščanskih žensk, ki stoje — hote ali nehote — z eno nogo v socializmu in je marsikatera dosledno misleča od njih že našla pot v socialistični tabor«. <sup>52</sup>

Slovensko socialistično žensko gibanje se je razvijalo skladno predvsem z gibanjem v Cislitvaniji, od I. mednarodne konference socialistk v Stuttgartu leta 1907 pa tudi pod vplivom uspehov žensk v drugih državah. Številčno se — tudi sorazmerno — ni moglo meriti z gibanjem v industrijsko razvitejših nemških in čeških deželah, v idejnem pogledu pa ni zaostajalo. <sup>53</sup>

<sup>50</sup> *Zenstvo in politika*. Naši zapiski 1911, str. 222—232.

<sup>51</sup> Kaj hoče socialna demokracija. *Ženski list* 1. maja 1913, stran 3.

<sup>52</sup> O ženskem gibanju. Naši zapiski 1913, str. 101—109. — Preveč poenostavljeno, tako rekoč po vojaško, pa razpravlja Ada Kristanova v tem članku (stran 108) »o državni oskrbi in vzgoji naraščaja«, o strogi kontroli države nad njim itd.

<sup>53</sup> Leta 1892 je bilo v Cislitvaniji le 2116 strokovno organiziranih žensk, leta 1912 že 50.416, od teh le na Dunaju 20.302, toda nobene v Dalmaciji. Na Kranjskem jih je bilo 175, v Istri (s Trstom) 406 (*Ženski list*, št. 4).

Temelji širšega ((ne le na Idrijo omejenega) ženskega gibanja na Slovenskem so bili postavljeni 23. septembra 1911 z ustanovitvijo ženske podružnice Vzajemnosti za Kranjsko, 12. maja 1912 z ustanovitvijo ženskega odseka Ljudskega odra v Trstu, s prirejanjem »mednarodnega ženskega dne« od 1. 1911 dalje, z Ženskim listom (1913)<sup>54</sup> in z ustanovitvijo ženske podružnice Svobode za kranjsko jeseni 1. 1913, ki je nadaljevala delo ženske podružnice pol leta poprej razpuščene Vzajemnosti.

Vojna leta so potrdila predvidevanja Ade Kristanove leta 1913, da bo tok dogodkov sam razvnel zahteve žensk po enakopravnosti ter po odpravi militarizma in socialne bede. Tako je revolucionarno vrenje po oktobrski revoluciji zajelo Lojzko Štebijevo, ki je dotlej verjela, da bo prišel delavski razred na oblast po parlamentarni poti. Kot urednica Demokracije, glasila mladinov v socialnodemokratski stranki, je namreč prva usmerila to revijo v zadnji številki II. letnika (1919) z uvodnikom in z gloslo Pro domo komunistično.

## РОЛЬ ОБЩЕСТВ »VZAJEMNOST« И »SVOBODA« В ДВИЖЕНИИ ЗА РАВНОПРАВIE ЖЕНЩИН

### Резюме

Перед тем как была основана женская секция Vzajemnosti (Взаимности) Крайны, побудителями женского движения в Словении являлись следующие общества: 1. женская секция Общества св. Кирилла и Мефодия в Триесте (с 1887 г.); 2. Католическое общество работниц в Любляне (с 1894 г.); 3. Общество словенских учительниц (с 1899 г.), которое требовало для женщин-работниц школы одинаковой оплаты за одинаковый труд, а с 1902 г. также начало выдвигать требования в отношении прав женщин на участие в выборах; 4. социалистическое женское общество Veda (Наука) в г. Идриа (с 1901 г.); 5. буржуазное Общесловенское женское общество в Любляне (с 1901 г.).

Деятельность женского Всеобщего рабочего союза Vzajemnost Крайны, являющегося инициатором движения среди женщин-пролетарок в Словении, не распространялась только на г. Идрию. Эта секция существовала со дня основания т. е. с 23 сентября 1911 г. до роспуска Vzajemnosti 19 апреля 1913 г. Одновременно с этим, в последние годы перед первой мировой войной, в Триесте и Приморье усиливалось движение женщин-работниц в рамках общеобразовательного общества Ljudski oder (Народная сцена). Идеи равноправия женщин в духе Августа Бебеля распространялись особенно руководителем Югославской социал-демократической партии Этбином Кристаном, являвшимся в то время председателем общества Vzajemnost Крайны, Янезом Коцмуром, журналисткой Алойзией Штеби, Адей Кристан — женой Этбина Кристана и Антоном Кристаном из Любляны, Иваном Регентом, Антонией Горниковой, Рудолфом Голоухом из Триеста и доктором Антоном Дермотой из г. Горича. Эти идеи пропагандировались статьями и глоссами, публиковавшимися в печати, а также лекциями, которые вышеуказанные деятели читали в Любляне, Триесте, Набрешине, Есеницах, Идрии, Постойне, Загорье об Сави и других словенских городах и поселках. Эти идеи открыто высказывались также в речах и резолюциях по поводу „международного дня женщин“ в Любляне, Триесте и Идрии (12 мая 1912 г. и 8—9 марта 1913 г.) проведенных в духе решения II Международной конференции социалистов

<sup>54</sup> Leta 1911 je izhajalo v Avstriji že 81 ženskih listov (Zarja, 21. februarja 1913).

в Копенгагене (1910 г.) о праздновании этого дня, а также в соответствии с ежегодным руководством к действию австрийской социал-демократии.

После роспуска Vzajemnosti Крайны, пропагандную работу ее женской секции (под редакцией Алойзии Штеби) продолжила газета Ženski list (Газета для женщин) выходящая с Первого мая 1913 г. до конца того года, а организационную часть работы приняла на себя Svoboda Крайны, основанная вместо Vzajemnosti 21 сентября 1913 г. В руководстве этой организации, в качестве заместителя председателя участвовала также ранее указанная журналистка Штеби.

Благодаря патриархальным воззрениям, преобладающим в то время даже среди части социал-демократов, словенское пролетарское женское движение не могло похвалиться численностью, но в отношении идейности, оно не оставалось позади. Это видно из ряда содержательных статей, опубликованных в социалистической печати, как: Naši zapiski (Наши записки), Rdeči prapor (Красное знамя) и Zarja (Заря). Уже в 1912 г., Ада Кристан не выступала только за парламентарные, но и более действенные методы борьбы за права женщин, указывая одновременно на то, что в борьбе возможными союзниками могут оказаться прогрессивно настроенные женщины из буржуазной среды. Алойзия Штеби только под влиянием Октябрьской революции отказалась от своего, несколько наивного понимания классовой борьбы и тем самым борьбы за равноправие женщин, опубликовав передовую статью и глоссу Pro domo в последнем номере журнала Demokracija (Демократия) в 1919 г., втором году издания этого журнала.